

Janusz Korczak helye az interkulturális pedagógiai gondolkodásban

Janusz Korczak munkája és öröksége középpontjában egymás mellett áll az egyén közösségért vállalt áldozata és a kirekesztettség, elzártság élménye. Korczak Gettónaplójában dokumentálta saját munkájának és az Árvaház társadalmi és kulturális helyzetének ellentmondásokkal teli mindennapjait. A napló, Korczak más műveivel együtt, az interkulturális pedagógia számára fontos forrásként szolgál, segítségével megérthető a perspektívák és értékösszegek sokféleségéből keletkező konfliktusok dinamikája.

Bevezetés

Korczak pedagógiájáról gondolkodni interkulturális szempontból különösen fontos és aktuális most, amikor olyan korban és közegben élünk, amelyben a politikai népszerűség egyik legerősebb valutája az emberi alapértékek sutba dobása és a rövidtávú egyéni érdekek közösségi érdek elé helyezése.

A törvények, jogszabályok a gránitszilárdságtól fényévnyi távolságra változnak fénysebességgel, az emberek a mindennapi létüket tervezik újra és újra, koncentrálnak a túlélésre és a személyes megmenekülésre. A biztonság, a jobbiztonság és az életmód biztonságának erős sérülése igazi trauma, amelyre sokféle válasz adható. Sajnálatos módon a közéletben leggyakrabban a populista politika válasza jelenik meg: a bűnbak-keresés, a valós problémák gyűlölettel való elfedése.

Ez a szorongatott helyzet számos pedagógiai kérdést vet fel, az interkulturális pedagógia szempontjából különösen sokat. Minden ember ember – tautológia vagy költői túlzás ez a kijelentés?

Bár önmagát önmagával magyarázóknak tűnik, mégis sok dolgunk van vele. Mert mindig vannak hangok, ötletek, hatalmi játszmák, amelyek emberek csoportjait hátrányosan megkülönböztetik, kirekesztik, megbélyegzik, ellehetetlenítik, kor, vallás, bőrszín, anyagi helyzet, nyelv és egyéb másságalkotó jellemzők alapján.

Korczak naplója interkulturális szemmel

Az interkulturális pedagógia fókuszában a kirekesztés, az egymás ellen fordulás folyamatának megelőzése és a demokratikus tanulói közösségek létrehozása áll.

Janusz Korczak ebben európai példaként áll előttünk, élete, munkássága központi eleme a közösség és vele a biztonságérzet pedagógiai eszközökkel való megteremtése. Korczak naplója tanúsága szerint öt éves kora körül szembesült azzal, hogy az emberek

egymást különféle csoportokba sorolják, és ezekhez privilégiumokat is kapcsolnak: a szegénység, vallás, kultúra és hierarchia fogalmaival így szembesült:

Még csak ötödik évemben jártam, a kérdés pedig kínosan nehéz: mit kellene tenni, hogy ne legyen annyi koszos, rongyos és éhes gyerek, akikkel nem szabad játszanom azon az udvaron, ahol a gesztenyefa alatt, egy pléh cukorkásdobozban, vattában feküdt eltemetve az első halott hozzátartozóm és szerettem, a kanárim. Halála felébresztette a vallás rejtélyes kérdéseit. Sírjára egy keresztet akartam állítani. A szolgálólány azt mondta, hogy ne, mert ez csak egy madár, ami sokkal alacsonyabb rendű, mint az ember. Még sírni is bűn. Ennyit a szolgálólányról. De ami rosszabb, a házmester fia kijelentette, hogy a kanári zsidó volt. És én is. Én is zsidó vagyok, ő pedig lengyel, katolikus. Ő a paradicsomba kerül, én pedig, ha nem fogok csúnya szavakat használni és engedelmesen hozom neki az otthonról lopott cukrot – akkor halálom után olyan helyre kerülök, ami bár nem a pokol, de mégis sötét van. Én pedig féltem a sötét szobától. Halál. Zsidó. Pokol. Fekete, zsidó paradicsom. Volt min gondolkodni. (Korczak, 2017. 12.)

Ez a rövid szövegrészlet a kultúrák találkozásának egy traumatikus helyzetét írja le, és ez az, amiről az interkulturális pedagógia sokat gondolkodik. A kultúrák találkozásának sokféle formája lehet (Portera, 2011), ezek közül négyről fogok beszélni, ami a Korczak-életművel kapcsolatban erőteljesen megjelenik. Az első és leggyakoribb a gyengék elnyomása. Ennek tipikus megnyilvánulása, amikor egy számban, katonai erőben és/vagy gazdasági erőben a domináns csoporttól kisebb, gyengébb csoportot a hatalom diskurzusa a domináns csoport identitására komoly fenyegetésként ábrázolja.

A népirtásoknak ez a retorika ágyaz meg, befelé fordulást, érzéketlenséget teremt a másik csoport tagjainak szenvedései iránt, tárgyiasítja a másik embert, a társadalmi szolgáltatásoktól elzáráshoz, mézárásokhoz, népirtásokhoz vezet. Korczak és a 200 gyermek is ennek a végletekig vitt tárgyiasításnak lett áldozata.

A második találkozási forma az asszimiláció. Ilyenkor a domináns csoport a „más”-ra úgy gondol, mint primitív, műveletlen, barbár jelenségre, és egyoldalú erőfeszítéseket vár el a nem-domináns (vagy kisebbségi) csoportok tagjaitól, hogy beilleszkedjenek, elsajátítsák a domináns csoport normáit, elsősorban a nyelv, szokások és vallás terén. Az asszimiláció gyakran válik a nem-domináns csoportok választott stratégiájává is, azonban csak kevés csoport esetében lesz sikeres stratégia, elsősorban olyankor, ha nincsenek látható megkülönböztető jegyei a csoporttagoknak.

Holnap leszek hatvanhárom vagy hatvannégy éves. Apám néhány évig intézte a születési kivonatomat. Emiatt pár nehéz pillanatot is megéltem. A mama ezt büntetendő hanyagságnak nevezte: ügyvédként apámnak nem szabadott volna az anyakönyvezést halogatnia. A nagyapám után kaptam a nevem, Hersz (Hirsz). Apámnak joga volt Henryknek elnevezni, mert ő maga Józef volt. Nagyapa a többi gyermekét is keresztény névvel illette: Mária, Magdaléna, Ludwik, Jakub, Karol. Mégis habozott és halogatott. (Korczak, 2017. 78–79.)

Bár Korczak családja az asszimilációt választotta stratégiaként, mégis a kanári története éppen ennek a lehetetlenségére világít rá: az egyének kulturális erőfeszítései a társadalmi hierarchiára kevés hatással vannak. A *Gettónapló* egy részlete más oldalról világítja meg ugyanezt, a nyomorból kivezető út nehézségét megmutatva:

Ha valaki éheznek, talál egy családot, amely elismeri a rokonságot, és biztosít napi egy-két étkezést, két-három napig boldog, legfeljebb egy héti – majd inget kér, cipőt,

emberi lakhelyet, egy kis szenet, majd gyógyíttatni akarja magát, a feleségét, gyerekeket – végül nem akar koldus lenni, munkát akar, állást követel.

Ennek így kell lennie, de olyan haragot, csüggedést, félelmet, undort kelt, hogy az érzékeny és jószívű ember a család, más emberek és végül önmaga ellenségévé válik. (Korczak, 2017. 39.)

A kultúrák találkozásának egy harmadik formája az elzárás és elzárkózás, azaz a szegregáció és a gettósítás. Ez is lehet rákényszerített és választott stratégia is. Korczak életében és munkájában a gettó meghatározó helyszín és motívum. A gettóban való lét hiteles dokumentuma Korczak naplója. A befelé fordulás, a párhuzamos valóság szomorúsága, a túléléshez segítő rendszeresség megjelenik a munkatáborok és gettók világáról írt fájdalmasan nagy számú irodalmi remekművek mindegyikében, gondoljunk csak Szolzsenyicintől az *Ivan Gyenyiszovics egy napjára*, Faludytól a *Pokolbeli víg napjaimra*, vagy Varlam Salamov *Kolima: Történetek a sztálini légerekből* című munkájára. Ami Korczak *Gettónaplóját* különlegesen fontossá teszi, hogy nem a személyes túlélésről, hanem egy intézmény, az Árvaház és annak közössége fenntartásáról kapunk személyes hangú leírásokat.

A kultúrák találkozásának egy harmadik formája az elzárás és elzárkózás, azaz a szegregáció és a gettósítás. Ez is lehet rákényszerített és választott stratégia is. Korczak életében és munkájában a gettó meghatározó helyszín és motívum. A gettóban való lét hiteles dokumentuma Korczak naplója. A befelé fordulás, a párhuzamos valóság szomorúsága, a túléléshez segítő rendszeresség megjelenik a munkatáborok és gettók világáról írt fájdalmasan nagy számú irodalmi remekművek mindegyikében, gondoljunk csak Szolzsenyicintől az Ivan Gyenyiszovics egy napjára, Faludytól a Pokolbeli víg napjaimra, vagy Varlam Salamov Kolima: Történetek a sztálini légerekből című munkájára.

Nem járok látogatni. Koldulni járok, pénzt, terméket, híreket, tanácsot, útmutatást koldulok. Ha ezt látogatásnak nevezed, akkor nehéz és megalázó munka. Bohózkodni kell, mert az emberek nem szeretik a komor arcokat. (Korczak, 2017. 61.)

A gettó zárt világában navigálás célja a gondoskodás, ami interkulturális pedagógiai szempontból is egyedülálló és kiemelkedő forrássá teszi a *Gettónaplót*.

Az eddig bemutatott megközelítések nem szolgálják, nem képesek szolgálni a valódi társadalmi koherencia, összetartozás kialakítását. Korczak egyénekre végletekig figyelő, a demokratikus alapértékek kialakítását segítő pedagógiája és az általa megteremtett intézményi kultúra a kultúrák találkozásának transzformatív megközelítésével írható le.

A transzformatív interkulturális megközelítés a résztvevők tapasztalataira építve, aktív bevonásukkal teremt egy dinamikus, diszkurzív teret, amely bevonja az érintetteket, lehetőséget ad az önmagukról szóló döntési folyamatokban való részvételre, a demokratikus diskurzusra és az egyének és csoportjaik különös szükségleteinek megértésére és figyelembevételére is.

Egyszer az Árvaházat elhagyó fiú ezt mondta nekem:

Ha ez a ház nem lett volna, sosem tudtam volna meg, hogy léteznek a világon becsületes emberek, akik nem lopnak. Nem tudtam volna meg, hogy lehet igazat

mondani. Nem tudtam volna meg, hogy igazságos törvény is létezik a világon. (Korczak, 2017. 54.)

Korczak hüen, nem torzítva rögzíti a gettó működésének ellentmondásos jelenét, amelyben a zárt közösségi kultúra kialakítja a maga szabályait, a résztvevők saját szükségletei és lehetőségei szerint.

Tegnap a Dzielna utcai személyzet szavazatainak számlálásakor értettem meg szolidaritásuk lényegét.

Kölcsönösen gyűlölik egymást, ám egyik sem engedi bántani a másikat.

Ne avatkozz belénk. Te idegen, ellenség, még ha előnyös is vagy a számunkra, az csupán látszat és bántani fogsz. (Korczak, 2017. 67.)

A közösségalakulás fájdalmas folyamatainak megjelenítése a szerző transzformatív szemléletét is megmutatja: figyel, értelmez, világot konstruál, a transzformatív megközelítés minden nyitottságával.

Összegzés

Korczak művei, különösképp a *Gettónapló* betekintést ad egy belül transzformatív módon működő sokszínű, sokféle származási kultúrájú és társadalmi státuszú egyénből álló közösség mindennapjaiba, miközben kifelé ugyanez a közösség egységként jelenik meg, törekszik az asszimilációra, a kívánt hang megtalálására, fizikailag elkülönülve, a Gettóban. Korczak munkáin keresztül igazán jól megérthetjük és szemléltethetjük, amit Banks (2015) az inter- és multikulturális megközelítések természetszerű keveredéseként ír le. Történelmi és egyben személyes példákkal zsúfoltak Korczak munkái, melyeken keresztül megérthetjük, hogy mit jelentenek a különféle megközelítések a sokféleséghez való viszonyulásban, és hogyan, milyen dinamikában vannak jelen ugyanazon térben egyszerre, és hogyan hatnak az emberre és a közösségre.

Csereklye Erzsébet

ELTE PPK Interkulturális Pedagógiai és Pszichológiai Intézet

Irodalom

Banks, J. A. (2015). *Cultural Diversity and Education. Foundations, Curriculum, and Teaching*. Sixth edition. Pearson. DOI: 10.4324/9781315622255

Korczak, J. (2017). *Gettónapló*. KUK Könyv & Kávész Kft.

Portera, A. (2011). Intercultural and multicultural education. Epistemological and semantic aspects. In Grant, C. A. & Portera, A. (szerk.), *Intercultural and multicultural education. enhancing global interconnectedness*. Routledge. 12–30. DOI: 10.4324/9780203848586-8

Absztrakt

Az esszé a Magyar Pedagógiai Társaság Gyermekekérdekek Szakosztálya – Korczak Munkabizottságának megemlékező konferenciájára készült, Janusz Korczak pedagógiájának helyéről az interkulturális pedagógiai gondolkodásban. Áttekinti az interkulturális helyzetet, azaz a kultúrák találkozásakor azonosítható főbb megközelítéseket, és Korczak életművének néhány főbb mozzanatán keresztül értelmezi azokat. Öt fő viszonyulást mutat be, Portera (2011) alapján: a gyengék elnyomását, az asszimilációt, a szegregációt és gettósítást, az univerzális megközelítést és a transzformatív megközelítést, melyek egymástól elkülöníthetően, de mégis egyszerre, egy időben, közös dinamikában jelennek meg Korczak életében, munkájában és műveiben.

Kulcsszavak: interkulturális megközelítések, Korczak pedagógiája, kultúrák találkozása